

Мирослава ВЛАХ, кандидат географічних наук,
доцент кафедри економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2070-1897>

Львівський національний університет імені Івана Франка,
79000, вул. П. Дорошенка, 41, м. Львів, Україна

Юрій БОРСУК, асистент
кафедри економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1348-7191>

Львівський національний університет імені Івана Франка,
79000, вул. П. Дорошенка, 41, м. Львів, Україна

ПРОСТОРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПОСЛУГ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті наголошено на важливості дослідження просторової диференціації послуг соціальної інфраструктури для забезпечення рівного доступу населення до якісних соціальних гарантій у сфері освіти, медицини, культури. Виділено п'ять статистичних кластерів послуг соціальної інфраструктури у розрізі територіальних громад Львівської області. Виявлені територіальні розриви в наданні послуг соціальної інфраструктури необхідно враховувати у розробленні стратегій регіонального розвитку.

Ключові слова: територіальна громада, послуги соціальної сфери, соціальна інфраструктура, статистичний кластер, регіональний розвиток.

Myroslava VLAKH, Candidate of Geographical Sciences,
Associate Professor at the Department of Economic and Social Geography
named after Professor Oleh Shabliy,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2070-1897>

Lviv Ivan Franko National University,
79000, P. Doroshenka Str., 41, Ternopil, Ukraine

Yurii BORSUK, Assistant,
Department of Economic and Social Geography named after Professor Oleh Shabliy,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1348-7191>

Lviv Ivan Franko National University,
79000, P. Doroshenka Str., 41, Ternopil, Ukraine

SPATIAL DIFFERENTIATION OF SOCIAL INFRASTRUCTURE SERVICES IN THE LVIV OBLAST

The article highlights the importance of studying spatial differentiation in the provision of social infrastructure services to ensure equal access for the population to high-quality social services in the fields of education, healthcare and culture. Based on cluster analysis, five statistical clusters of social infrastructure service development in the Lviv Oblast have been identified and analysed.

It has been established that the first statistical cluster, formed within the territory of the former Busk, Horodok, Kamianka-Buzka and Peremyshliany rayons, is characterised by indicators of development in education, healthcare and culture that are below the oblast average. It has been demonstrated that the spatial organisation of the cluster's social infrastructure services lacks territorial integrity due to the influence of local socio-economic and settlement factors.

It has been found that the second statistical cluster comprises individual lowland, mountainous, foothill and hilly (ridge) territorial hromadas. The indicators of educational and cultural development in this cluster are lower than the oblast average. The characteristics of the spatial organisation of social infrastructure services provision within the cluster have been identified, which are determined by its peripheral location with limited transport accessibility and the specific natural and geographical conditions.

It has been established that the third statistical cluster is geographically contiguous, the smallest in terms of area and the largest in terms of population, as it is situated within the boundaries of the Lviv territorial hromada. The spatial characteristics of the development of social infrastructure services in this cluster are determined by the functioning of a powerful urban core, which concentrates the main functions of providing services in the humanitarian

sphere and acts as a centre of gravity for the surrounding areas.

A fourth statistical cluster has been identified to the south and east of the city of Lviv within the former Pustomyty rayon, with indicators of educational and cultural development higher than the regional average, and a shortage of beds in healthcare facilities. The “pull” effect of medical functions by the agglomeration’s core and the dependence of suburban areas on Lviv in the healthcare sector have been identified.

A description is provided of the fifth statistical cluster, covering territories within the sphere of influence of the industrial cities of the Carpathian Foothills, the Holohory Range and Roztochya. The inertia in the formation and preservation of the influence of industrial specialisation in these territories has been confirmed.

Two spatial zones of social infrastructure development have been identified in the Lviv region. The well-developed north-south zone is determined by the location of former towns of regional significance (Sheptytskyi, Mykolaiv, Zhydachiv, Stryi, Drohobych, Sambir). The underdeveloped east-west zone is situated within the Holohory Range, Voronyaky and Roztochia. Its underdevelopment is explained by the long-term adverse impact of its proximity to the state border. Within this zone, the Busk-Peremysliany and Yavoriv-Mostyska peripheries are distinguished. The scale effect of the regional centre has been identified, which determines the development of inter-settlement links in the provision of social and cultural services.

A spatial gradient in the development of social infrastructure services in Lviv Oblast has been identified using the “centre-periphery” model, which shows the highest concentration of services in the Lviv territorial hromada and a decline in peripheral and mountainous areas. Agglomeration and peripheral spatial models of social infrastructure service development have been developed, and directions for their further development have been identified.

The limitations of a quantitative approach to identifying spatial disparities in the provision of social services have been recognised, as has the need to take qualitative indicators into account (staffing levels, service quality, transport accessibility).

Keywords: territorial hromada, social services, social infrastructure, statistical cluster, regional development.

Постановка науково-практичної проблеми. Сучасний етап трансформації системи місцевого самоврядування в Україні порушує проблему забезпечення рівного доступу населення до якісних соціальних гарантій, проте просторова диференціація сфери послуг соціальної інфраструктури (ПСІ) в територіальних громадах (ТГ) Львівської області суттєво перешкоджає реалізації цього завдання. Науково-практична проблема полягає у значній просторовій диференціації ПСІ Львівської області, зумовленій історично сформованою системою розселення (Львівська і Стрийсько-Дрогобицька агломерації, депресивні периферійні зони) та природними особливостями (рівнинні, передгірні та гірські території), що призводить до нерівномірного розподілу фінансових ресурсів, кадрового дефіциту та обмеження фізичної доступності базових сервісів для мешканців віддалених ТГ. Відсутність уніфікованих методичних підходів до оцінювання таких територіальних розривів у межах Львівської області ускладнює напрацювання ефективних стратегій зближення рівнів соціального розвитку ТГ. Необхідність обґрунтування інструментів нівелювання просторової неоднорідності соціально-гуманітарної сфери з урахуванням специфіки розселення регіону визначає практичне значення порушеної проблеми.

Актуальність і новизна дослідження. Актуальність суспільно-географічного дослідження ПСІ регіону зумовлена тим, що вона є не лише індикатором соціально-економічного

розвитку території та рівня якості життя населення, а й важливим об’єктом просторового планування та регіональної політики. Подолання просторової нерівномірності розвитку сфери послуг є необхідною умовою забезпечення соціальної справедливості та сталого розвитку території. Дослідження сфери соціально-гуманітарних послуг в Україні актуалізується внаслідок політики децентралізації, що спрямована на розвиток людського капіталу через забезпечення належного освітнього, медичного та культурного обслуговування населення. Піднесення рівня соціального обслуговування є важливим засобом інтегрованого розвитку території та потужним інструментом її капіталізації.

Зв’язок теми статті з важливими науково-практичними завданнями. Мета і завдання дослідження полягають у виявленні на основі аналізу центральної і регіональних статистичних баз просторових відмінностей ТГ Львівської області щодо розвитку ПСІ (освіта, медицина, культура). Результати дослідження можуть бути використані у практиці регіонального планування та стратегування.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Кількість наукових публікацій, присвячених суспільно-географічному аналізу соціальної сфери у розрізі ТГ обласних регіонів останнім часом зростає, що зумовлено активною політикою децентралізації в Україні. Соціальні послуги розглядають у контексті інтегральної оцінки спроможності ТГ [3], інтегрованого розвитку ТГ [7], демографічної си-

туації [15], фінансових послуг [16], доступності послуг соціального спрямування [10]. Наукова новизна виконаного дослідження пояснюється аналізом надання освітніх, медичних та культурних послуг як важливого сегмента соціальної сфери.

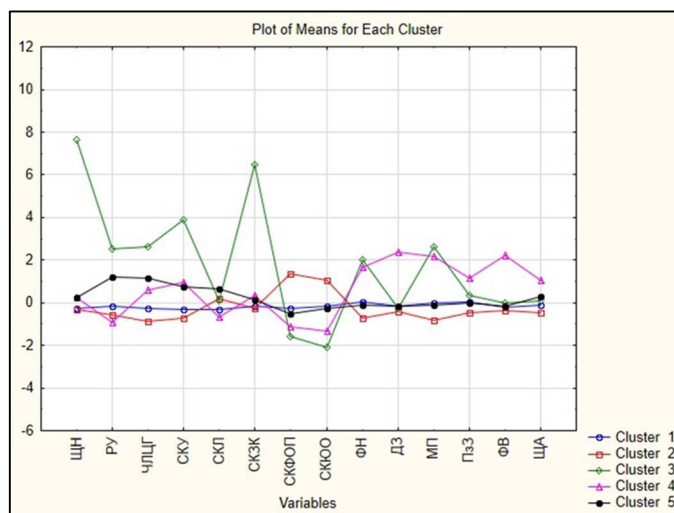
Загальнотеоретичну базу дослідження становлять публікації фахівців у галузі просторової організації суспільства [6; 12] та регіонального розвитку [9; 11], у яких послуги соціальної сфери розглядаються в контексті соціальної інфраструктури територій та важливого чинника якості життя населення.

Картографічна основа дослідження відповідає новому адміністративно-територіальному устрою України [2].

Матеріали і методи. Матеріалами для дослідження слугують дані аналітичного [1] та місцевого статистичних порталів Львівської області [13; 14]. Аналітичний портал надає дослідженню ПСІ доступ до середовища інтерактивних дашбордів з комплексними показниками та їхньої динаміки. Натомість місцевий портал відкритих даних візуалізує статистичні показники у формі згрупованих наборів та картосхем [5]. У дослідженні використано також бази даних статистичних джерел центральних органів влади, що стосуються демографічних і

фінансових показників Львівської області [4; 8]. Зокрема, інформаційну базу дослідження становлять статистичні показники, які впливають на розвиток сфери соціальних послуг (щільність населення, рівень урбанізації, частка людності центру ТГ у загальній кількості населення, середня кількість фізичних осіб-підприємців у розрахунку на 1000 осіб, середня кількість юридичних осіб у розрахунку на 1000 осіб, фінансові надходження, дохідність земель, місцеві податки, плата за землю, фіскальна віддача, щільність автошляхів), а також кількісні параметри, що безпосередньо характеризують розвиток освіти (середня кількість учнів у розрахунку на один заклад середньої освіти), медицини (середня кількість ліжкомісць у розрахунку на один медичний заклад), культури (щільність закладів культури на 100 км²).

В основу суспільно-географічного дослідження покладено кластерний аналіз, виконаний на основі стандартизації показників 14 змінних методом k-середніх, що характеризують рівень надання ПСІ регіону, а також чинників, що їх визначають. Унаслідок аналізу було визначено п'ять статистичних кластерів ПСІ у розрізі 73 ТГ Львівської області (рис. 1).

Умовні позначення:

ЩН – щільність населення, РУ – рівень урбанізації, ЧЛЦГ – частка людності центру громади, СКУ – середня кількість учнів у розрахунку на один заклад середньої освіти, СКЛ – середня кількість ліжкомісць у розрахунку на один медичний заклад, СКЗК – середня кількість закладів культури, СКФОП – середня кількість фізичних осіб-підприємців, СКЮО – середня кількість юридичних осіб, ФН – фінансові надходження, ДЗ – дохідність земель, МП – місцеві податки, ПзЗ – плата за землю, ФВ – фіскальна віддача, ЩА – щільність автошляхів.

Рис. 1. Середні значення стандартизованих показників статистичних кластерів сфери соціальних послуг Львівської області (розраховано авторами)

Базовими для формування мережі об'єктів соціальної інфраструктури території є демографічні показники (табл. 1.). Те-

риторії з високою концентрацією населення потребують розгалуженої мережі освітніх, медичних та культурно-дозвілєвих

послуг, натомість депопуляційні регіони характеризуються скороченням і спрощенням інфраструктури обслуговування. Урбаністичний чинник (тип поселень, рівень урбанізації та функціональна структура міст) окреслює набір сервісних пропозицій. Міста, як ядра концентрації населення, визначають вищий рівень розвитку послуг. Сільська місцевість, навпаки, характеризується обмеженим набором надаваних послуг та залежністю від міських центрів.

Із групи чинників, які впливають на просторову нерівномірність соціальної ін-

фраструктури Львівської області, вирізняється демографічний (щільність населення), а також власні доходи місцевого бюджету (фінансові надходження, місцеві податки, плата за землю). Зв'язок фінансових параметрів ТГ та рівня розвитку соціально-культурної сфери характеризується двостороннім впливом: з одного боку, фінансова самодостатність ТГ визначає розвиток соціальної сфери, з іншого, – розвинена соціальна сфера (освічене, здорове та мотивоване населення) стає чинником подальшого економічного та фінансового зростання території.

Таблиця 1

Просторова диференціація сфери соціальних послуг за статистичними кластерами Львівської області, 2024 р. [1, 4, 8, 13, 14]

Статистичні параметри	Статистичні кластери					Середньо-обласний показник	Розмах варіації
	1	2	3	4	5		
<i>Соціальні послуги</i>							
Середня кількість учнів у розрахунку на один заклад середньої освіти, ос.	185,8	133,0	686,8	335,4	312,5	221,0	602,3
Середня кількість ліжкомісць у розрахунку на один медичний заклад, од.	7,5	18,7	16,3	0,0	28,4	14,4	101,0
Щільність закладів культури, од. на 100 км ²	13,2	12,6	60,4	17,1	15,4	14,5	54,7
<i>Чинники розвитку</i>							
Щільність населення, осіб / км ²	66,5	49,2	2459,6	215,7	206,3	139,7	2434,1
Рівень урбанізації, %	29,0	17,8	97,8	8,9	64,8	32,9	97,8
Частка людності центру ТГ, %	31,3	19,3	92,3	49,5	61,1	37,2	87,3
Середня кількість ФОП на 1000 осіб, ос.	32,9	56,7	13,1	19,5	29,3	36,7	72,1
Середня кількість юридичних осіб на 1000 осіб, ос.	53,2	75,8	16,0	30,7	51,4	56,0	90,2
Щільність автошляхів, км / 100 км ²	10,5	7,2	12,2	20,1	13,8	11,3	57,1
Фінансові надходження, грн / ос.	8624,7	4536,9	19301,5	17413,0	7833,0	8376,2	31784,2
Дохідність земель, грн / ос.	4,2	2,2	3,5	24,9	4,3	5,7	41,8
Місцеві податки, грн / ос.	2627,6	1492,7	6437,1	5746,1	2526,0	2661,2	7503,0
Плата за землю, грн / ос.	904,0	640,2	1090,3	1510,9	893,0	893,7	2789,3
Фіскальна віддача, грн / ос.	35,5	15,2	61,2	339,1	40,4	60,8	890,6

Задля нівелювання різниці в розмірах ТГ, що впливають на функціонування сфери со-

ціальних послуг, використано відносні статистичні показники в розрахунку на один освітній

чи медичний заклад, на 100 км² площі, на 1 чи 1000 осіб. Важливість вибору цих показників зумовлена великим розмахом (мінливістю) варіації.

Для відображення розмаху варіації показників сфери соціальних послуг використано пелюсткову діаграму, що є ідеальним інструментом для одночасного порівняння кількох об'єктів за низкою характеристик; вона наочно відображає симетричність / асиметричність їхнього розвитку (рис. 2).

Візуалізацію, просторовий аналіз та інтерпретацію процесів функціонування послуг соціальної інфраструктури забезпечує картографічний метод. Він дає змогу поєднати статистичні дані з територіальним виміром, вивчити закономірності, недоступні при описовому та статистичному аналізі, зокрема щільність та концентрацію послуг, територіальні диспропорції. Картографічний метод є базовим інструментом для прийняття управлінських рішень у сфері регіонального розвитку.

Виклад основного матеріалу. Науковий аналіз проблем функціонування сфери соціальних послуг ускладнюється вже на початковому етапі через термінологічну невизначеність та розбіжності у трактуванні базових понять. У науковому дискурсі вживаються близькі за змістом терміноодиниці, зокрема, в культурології та економіці послуг – *соціально-культурні послуги*, в державному управлінні – *публічні (суспільні) послуги, послуги соціального спрямування*, в соціальній політиці – *соціальні послуги*. У суспільній географії, що спрямована на просторовий аналіз із використанням картографічного методу, доцільно вживати термін *послуги соціальної інфраструктури*. Активне вживання цього терміна може обмежувати потреба уточнення виконуваних функцій соціальної інфраструктури.

До системи соціальної інфраструктури традиційно відносять освіту, охорону здоров'я, культуру та мистецтво, житлово-комунальне господарство та побутове обслуговування. У виконаному дослідженні проаналізовані освітні, медичні та культурні послуги, сутність яких полягає у відтворенні та розвитку людського капіталу. Освітні послуги сприяють інтелектуальному розвитку та професійній підготовці людини. Медичні послуги спрямовані на збереження та відновлення біологічного потенціалу людини як базису для її життєдіяльності. Культурні послуги, забезпечуючи доступ до культурних цінностей, мистецтва та дозвілля, сприяють формуванню ідентичності, збереженню традицій та духовному збагаченню лю-

дини. За допомогою цих послуг населення трансформується у соціум, а територія – у життєве довкілля з високим рівнем соціального комфорту.

ПСІ характеризуються *людноцентричністю* (стосуються розвитку людського капіталу – сукупності знань, здоров'я та культури, які стають головним ресурсом сучасної економіки); *нематеріальністю* (наслідком їхньої дії є зміна стану споживача послуг – здобуття знань, одужання чи отримання емоційного досвіду); *масштабністю* (всеохопністю); *територіальністю* (якомога рівномірніший розподіл задля забезпечення рівного доступу мешканців); *публічністю* (відповідальність за доступність освіти та медицини покладена на ТГ); *соціальною ефективністю* (відсутня комерційна прибутковість). Загалом, ПСІ уможливають підвищення рівня стійкості ТГ, будучи інструментом стримування міграцій населення, оптимізації мережі освітньої та медичної інфраструктури, поліпшення транспортної доступності, приваблення інвестицій та релокованого бізнесу.

Просторова диференціація ПСІ дає змогу відійти від усереднених підходів та сформувавши адресну політику регіонального розвитку, яка враховує специфічні потреби кожної ТГ, забезпечуючи справедливий доступ населення до базових благ, незалежно від місця проживання. Суспільно-географічний аналіз просторової диференціації ПСІ стає фундаментом для подолання диспропорцій між міськими центрами та периферією, що критично важливо для соціальної стійкості регіонів.

Основою соціальної стійкості території є забезпечення базових потреб в освіті та медицині. Унаслідок дослідження виявлено, що міжкластерна диференціація за показниками середньої кількості учнів на один заклад середньої освіти у Львівській області є виразним індикатором демографічних та розселенських особливостей регіону (рис. 2). Ключовим чинником формування освітньої інфраструктури є тип розселення: дещо вищі показники освітніх послуг характерні для міських третього та п'ятого кластерів (Львів, Дрогобич, Стрий), що зумовлено вищою щільністю забудови та концентрацією населення. Найбільша варіація в наданні освітніх послуг характерна для Львівського кластера внаслідок процесів субурбанізації. Загалом, освітня реформа, внаслідок якої ТГ створюють опорні заклади та закривають малокомплектні школи, знижує міжкластерну диференціацію.

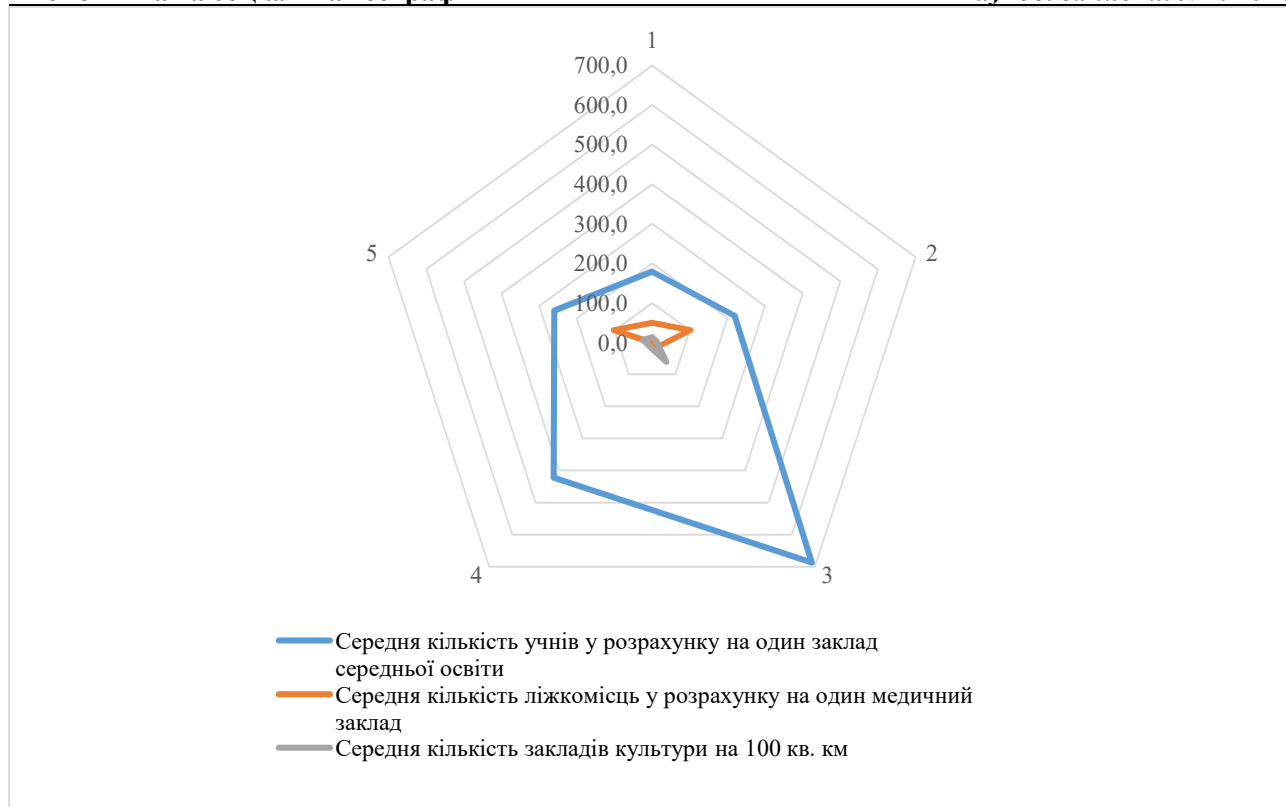

Рис. 2. Варіація показників послуг соціальної сфери в межах статистичних кластерів Львівської області (розроблено авторами)

Щодо забезпечення медичними та культурними послугами, то незначна міжкластерна диференціація пояснюється інерційністю мережі соціальної інфраструктури, що ще зберігає вплив нормативного підходу советських часів, а також специфікою розселення у Львівській області, що спричинило відносно рівномірну щільність мережі об'єктів соціальної сфери. На вирівнювання медичних та культурних послуг вплинула також адміністративно-територіальна реформа, за якою кожна ТГ зобов'язана забезпечити базовий пакет соціальних послуг (первинна медицина, надання культурних послуг через відповідні центри). Територіальне "згладжування" медичних та культурних послуг відбувається також через модернізацію наявних об'єктів на кошти Державного фонду регіонального розвитку, міжнародних грантів тощо. Варто однак зазначити, що низька диференційованість ПСІ за кількісними показниками, особливо в медицині, може приховувати глибоку диференційованість за якісними показниками (стан обладнання, кваліфікація кадрів, спектр послуг).

У суспільно-географічних дослідженнях для представлення результатів кластерного аналізу важливу роль відіграє картографічна візуалізація. Вона не лише ілюструє отримані результати, а й є інструментом їхньої інтерп-

ретації та просторового узагальнення. Картографічне моделювання результатів кластерного аналізу кількісних показників надання освітніх, медичних та культурних послуг у розрізі ТГ Львівської області виявило п'ять статистичних кластерів (рис. 3). Це підтвердило територіальну збіжність між просторовою організацією ПСІ та демографічною ситуацією в області [15].

Перший статистичний кластер із показниками розвитку освіти, медицини та культури, нижчими за середньообласні значення, переважно охоплює ТГ колишніх Буського (Буська, Красненська), Городоцького (Великолюбінська, Городоцька, Комарнівська), Кам'янка-Бузького (Жовтанецька, Кам'янка-Бузька, Новояричівська) та Перемишлянського (Бібрська, Перемишлянська) районів. Кластер має найвищий ступінь внутрішньої неоднорідності, позаяк сюди потрапляють як віддалені від обласного центру передгірні ТГ (Ралівська, Старосамбірська) та гірська Східницька ТГ, так і відносно близькі до нього ТГ.

Специфічним чинником функціонування кластеру є переважання фінансових надходжень та плати за землю (8624,7 грн / ос. та 904 грн / ос. відповідно). Близькою до середньообласного показника є щільність автошляхів державного значення (10,5 км / 100 км²). Натомість

мість низкими є щільність населення (66,5 ос./км²), рівень урбанізації (29 %) та частка

люду центру ТГ у загальній кількості населення (31,3 %).

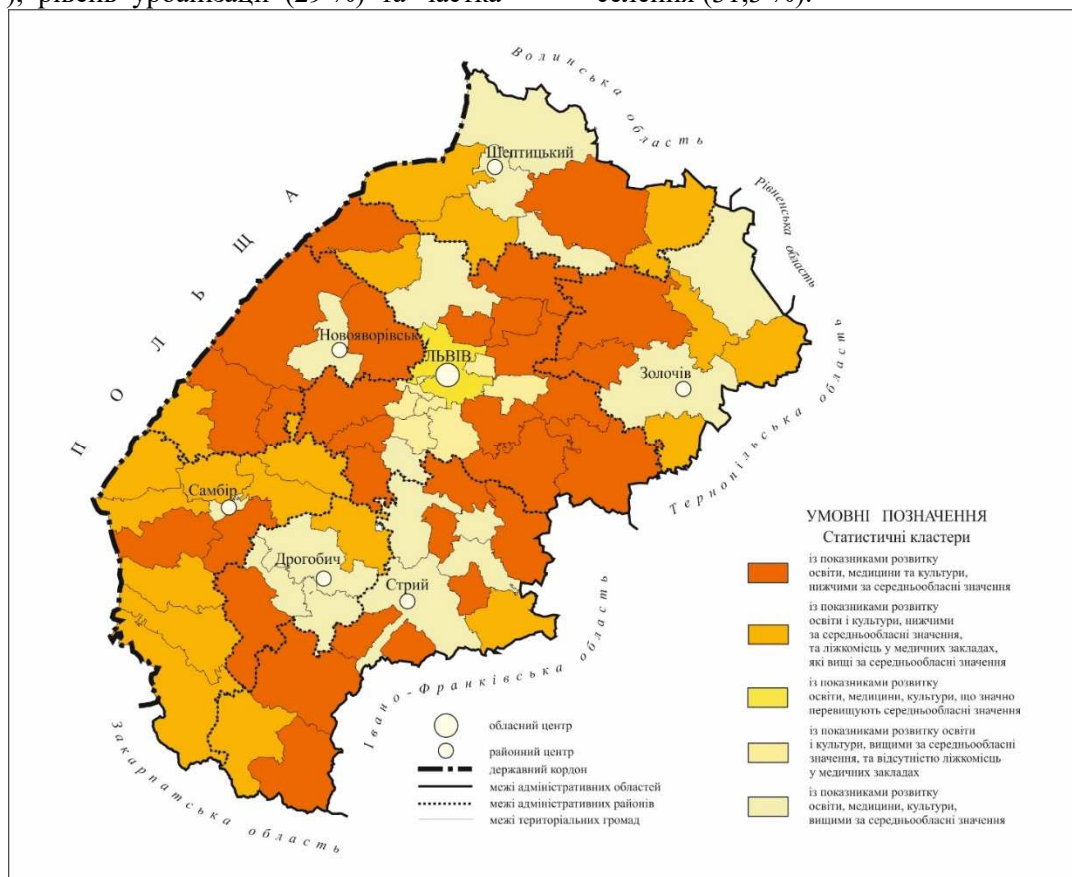

Рис. 3. Просторова диференціація сфери соціальних послуг у Львівській області

Загалом, кількісні показники розвитку сфери послуг мають значення, нижчі за середньообласні. Найбільший розмах варіації спостерігається в наданні медичних послуг (середня кількість ліжкомісць на один медичний заклад удвічі нижча за середньообласний показник). Близькою до середньообласного забезпечення є відносна кількість народних домів та бібліотек, що є майже в кожному поселенні з людністю понад 100 осіб.

Отже, просторова організація ПСІ кластера не має територіальної цілісності, що зумовлено впливом локальних соціально-економічних і поселенських чинників. Така просторова диференційована структура ускладнює формування узгодженої регіональної політики та зумовлює необхідність застосування територіально орієнтованих підходів до розвитку соціальної інфраструктури.

Другий статистичний кластер із показниками розвитку освіти і культури, нижчими за середньообласні значення, та ліжкомісць у медичних закладах, які вищі за середньообласні значення, поєднує окремі малополіські ТГ (Белзька, Великомоствська, Добросинсько-Магерівська, Заболотцівська, Лопатинська), гірські (Боринська, Козівська, Стрілківська,

Турківська), передгірні (Бісковицька, Добромильська, Журавненська, Меденицька, Новокалінівська, Рудківська, Хирівська, Шегинівська) та горбогірні (пасмові) ТГ (Підкаміньська, Поморянська).

Розвиток ПСІ у кластері зумовлений відносним переважанням, порівняно зі середньообласними значеннями, кількості фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб. Тут найнижча частка люду центру ТГ у загальній кількості населення (19,3 %), що відображає його просторову розосередженість. Мінімальні значення мають фінансові показники. Найменшою в області є також щільність автошляхів державного значення (7,2 км / 100 км²), що пояснюється складністю рельєфу для прокладання дорожньої мережі.

Показники розвитку освіти і культури мають значення, які нижчі за середньообласні. Зокрема, середня кількість учнів у розрахунку на один заклад середньої освіти удвічі нижча за середньообласне значення, натомість медичний показник – вищий. Це пояснюється тим, що медичні заклади в більш віддалених ТГ історично сформувались як медичні вузли периферійних територій, надаючи спеціалізовані стаціонарні послуги. Отже, окрім медичних,

показники надання ПСІ є найнижчими у Львівській області.

Отже, особливості просторової організації надання ПСІ у кластері визначає його периферійне положення з обмеженою транспортною доступністю та особливості природно-географічних умов, що характеризуються поєднанням різних природно-ландшафтних зон. Унаслідок цього формується специфічна територіальна конфігурація надання соціальних послуг, у якій медична інфраструктура виконує міжпоселенські функції обслуговування на фоні загальної депресивності інших складників соціально-гуманітарної сфери.

Третій статистичний кластер, сформований у межах Львівської ТГ, має показники розвитку освіти, медицини, культури, що значно перевищують середньообласні значення. Це територіально суцільний, найменший за площею та найбільший за людністю кластер, де склалися сприятливі умови для розвитку сфери обслуговування: висока щільність населення (2459,6 ос./км²), високий рівень урбанізації (97,8%), значна концентрація людності в центрі ТГ (92,3%), значні фінансові надходження (19301,5 грн/ос.), місцеві податки (6437,1 грн/ос.) та плата за землю (1090,3 грн/ос.). Порівняно зі середньообласними показниками, спостерігається також незначне перевищення фіскальної віддачі території, а також щільності автошляхів державного значення. Однак, через високу концентрацію людності в обласному центрі та незначну кількість вільних земель, в які можна інвестувати, відносна кількість фізичних осіб-підприємців і юридичних осіб та дохідність земель мають показники, нижчі за середньообласний рівень.

Надання ПСІ в кластері характеризується значеннями, які вищі за середньообласні. Так, відносні показники освітнього і медичного обслуговування у 3–4 рази перевищують середньообласні значення. Медичне забезпечення у кластері має незначний розмах варіації: середня кількість ліжкомісць на один медичний заклад становить 16,3 (в області – 14,4). Мережа медичних закладів Львівської ТГ значною мірою сформувалася наприкінці ХХ ст. та була розрахована на іншу кількість і просторову структуру населення. У сучасних умовах зростання людності, розширення меж ТГ та збільшення маятникових потоків пацієнтів підвищує навантаження на медичні заклади, що зумовлює потребу модернізації й оптимізації мережі медичної інфраструктури.

Просторові особливості розвитку ПСІ у кластері визначає функціонування потужного

урбанізаційного ядра, яке концентрує основні функції надання послуг гуманітарної сфери та є центром тяжіння для прилеглих територій. Водночас така просторова концентрація зумовлює диспропорції у забезпеченні послугами між ядром і периферією, посилюючи функціональну залежність навколишніх ТГ від обласного центру (з урахуванням маятникових міграцій).

Четвертий статистичний кластер із показниками розвитку освіти і культури, вищими за середньообласні значення, та відсутністю ліжкомісць у медичних закладах охоплює території підобласного рівня на південь і схід від обласного центру в межах колишнього Пустомитівського району (за винятком Давидівської ТГ).

Розвиток кластера зумовлений високою щільністю населення (215,7 ос./км²) та вищими значеннями відносних показників дохідності земель (24,9 грн/ос.), плати за землю (1510,9 грн/ос.) та фіскальної віддачі території (339,1 грн/ос.). Концентрація населення в центрі ТГ (50%) відображає достатньо рівномірне розселення мешканців. Переважання юридичних осіб над фізичними особами-підприємцями (30,7 од. та 19,5 од. на 1000 осіб відповідно) підтверджує активну економічну діяльність компаній та наявність робочих місць. Фінансові показники, крім фінансових надходжень та місцевих податків, мають найвищі значення з-поміж інших кластерів. Найвищою є також щільність автошляхів державного значення (20,1 км/100 км²), що зумовлено проходженням магістральних доріг у напрямку до Львова.

Освітній та культурний показники розвитку сфери послуг характеризуються значеннями, які вищі за середньообласні. Зокрема, відносні показники надання освітніх та культурно-дозвілєвих послуг у 1,5–2 рази перевищують тут середньообласні значення. У медичних закладах відсутні ліжкомісця через спрямування населення з лікувальною метою з приміської зони до Львова. Статистичний аналіз підтверджує формування приміського функціонального поясу з виразною освітньою спеціалізацією та тісними зв'язками з обласним центром. Відсутність стаціонарної медичної інфраструктури відображає ефект “витягування” медичних функцій ядром агломерації та підсилює залежність цих територій від Львова у сфері охорони здоров'я.

П'ятий статистичний кластер із показниками розвитку освіти, медицини, культури, вищими за середньообласні значення, охоплює

території в зоні впливу промислових міст Передкарпаття (Борислав, Дрогобич, Миколаїв, Новий Розділ, Самбір, Стрий), Малого Полісся (Сокаль, Шептицький), Гологірського пасма (Золочів) та Розточчя (Новояворівськ).

Функціонування соціальної сфери кластера зумовлює низка чинників, зокрема підвищена щільність населення (206,3 ос. / км²) та високий рівень урбанізації (64,8 %). Тут спостерігається також значна концентрація людності в центрі ТГ (61,1 %), переважання юридичних осіб над фізичними особами-підприємцями (51,4 од. та 29,3 од. на 1000 осіб відповідно), що засвідчує підприємницьку активність суб'єктів господарювання. Ця диспропорція найбільша в Добротвірській ТГ, що зумовлено великою кількістю підрядних підприємств, енергетичних і ремонтних організацій, залучених до функціонування Добротвірської ТЕС. Фінансові показники характеризуються значеннями, які нижчі за середньообласні (найменший розмах варіації – у платі за землю) та значним відхиленням дохідності земель і фіскальної віддачі території. Щільність автошляхів державного значення вища за середньообласний показник, що зумовлено вузловим статусом промислових міст.

Освітній і медичний складники сфери соціальних послуг характеризуються показниками, які в 1,5–2 рази вищі за середньообласні значення. Натомість щільність закладів культури не відрізняється від середньообласного значення.

Статистичний аналіз виявив формування поліцентричної просторової структури ПСІ у кластері з опорою на мережу промислових вузлів, які виконують функції локальних центрів надання відповідних послуг. Поєднання відносно високого рівня розвитку соціальної інфраструктури з нижчими фінансовими показниками свідчить про інерційність її формування та збереження впливу індустріальної спеціалізації територій.

Отже, статистичні кластери ПСІ Львівської області відображають просторовий градієнт за моделлю “центр–периферія”, у якій найвищий рівень послуг сконцентрований у Львівській ТГ, натомість периферійні та гірські території характеризуються обмеженою доступністю та нижчими показниками функціонування соціальної сфери. Водночас промислові вузли формують поліцентричні осередки надання послуг, а приміська зона – функціонально залежний пояс із вибірковою спеціалізацією, що сукупно зумовлює необхідність диференційованого підходу до формування регіо-

нальної політики розвитку соціальної інфраструктури. Така неоднорідність просторової організації ПСІ потребує узагальнення на концептуальному рівні та виокремлення типових моделей її функціонування.

Аналіз статистичних кластерів ПСІ Львівської області в контексті розроблення стратегій регіонального розвитку дав змогу запропонувати дві просторові моделі: чітко виражену агломераційну та “розміту” периферійну. Агломераційна просторова модель стосується Львівської ТГ та приміської зони в межах колишнього Пустомитівського району з високою концентрацією функцій в урбанізаційному ядрі і, як наслідок, залежністю від нього прилеглих територій. Головні вектори подальшого розвитку полягають у деконцентрації соціальних послуг обласного центру, “підтягуванні” сфери обслуговування, насамперед медичної, у приміських поселеннях.

Периферійна просторова модель ПСІ Львівської області не має чіткої просторової прив'язки та характеризується різноспрямованими траєкторіями розвитку соціальної інфраструктури. Пропозиції щодо стратегії подальшого розвитку ТГ потребують розгляду конкретних природно- та суспільно-географічних умов їхнього функціонування. Загалом, сукупність агломераційної та периферійної просторових моделей формує нечітку структуру просторової організації ПСІ, що зумовлює необхідність диференційованого підходу до формування регіональної політики.

Висновки. Унаслідок кластерного аналізу виявлено, що у Львівській області сформувалися дві просторові смуги ПСІ: розвинена *північно-південна* (Шептицький – Львів – Стрийсько-Дрогобицька агломерація) та депресивна *східно-західна* (Бусько–Перемишлянська периферія, Яворівсько–Мостиська периферія). Розвиток північно-південної смуги спричинене розміщенням і функціонуванням колишніх міст обласного значення (Шептицький, Миколаїв, Жидачів, Стрий, Дрогобич, Самбір) із сформованою соціальною інфраструктурою. Депресивність східно-західної смуги пояснюється розташуванням у межах Гологірського пасма, Вороняк та Розточчя з переважанням сільського розселення, а також несприятливим впливом упродовж советського періоду близькості до державного кордону України. Просторова диференціація в рівнях надання ПСІ зумовлює формування міграційних потоків до обласного центру зі східної (Радохів, Кам'янка-Бузька, Буськ, Перемишляни, Ходорів) та західної смуг (Рава-Руська, Яворів, Мостиська, Судова

Вишня, Городок). Загальнообласну функцію в наданні ПСІ виконує Львів. Ефект масштабу обласного центру зумовлює інтенсивні міжпоселенські зв'язки у сфері надання соціальних послуг. Зосередження ПСІ у Львівській ТГ і приміській зоні є підставою для формування їх агломераційної просторової моделі, яка передбачає деконцентрацію послуг в обласному центрі та вирівнювання соціального обслуговування в субурбії. Подальший розвиток ПСІ периферійної просторової моделі повинен відбуватися з урахуванням природних та соціально-економічних умов конкретної ТГ.

Перспективи використання результатів дослідження. Виявлені територіальні розриви в рівнях надання ПСІ між ТГ Львівської області можуть бути використані для розроблення планів регіонального розвитку (оптимізація мережі освітніх та медичних закладів, бюджетне планування). Подолання просторової нерівності в наданні ПСІ дасть змогу забезпечити соціальну справедливість. Сформований у регіоні просторовий каркас сфери ПСІ у процесі просторового планування може бути

використаний як базовий для визначення інших просторових векторів, що відповідало б державній політиці надання рівних можливостей для соціально-культурного обслуговування населення. Окрім того, виявлена просторова нерівномірність у наданні ПСІ, є підставою для запровадження нових форм надання послуг (цифровізація освіти, мобільні медичні бригади, телемедицина) та розвитку інвестиційної привабливості ТГ (наприклад, для розміщення внутрішньо переміщених осіб та релокованого бізнесу).

Розуміючи обмеженість лише кількісного аналізу просторових відмінностей у наданні ПСІ, що відображає екстенсивний розвиток послуг, акцентуємо на доцільності дослідження їхніх якісних показників (кадрове забезпечення, якість послуг, транспортна доступність).

Для поліпшення оперативного доступу до статистичної інформації ПСІ у розрізі ТГ Львівської області рекомендуємо об'єднати аналітичний та місцевий статистичні портали у єдину інформаційну систему.

Література:

1. Аналітичний портал Львівщини. URL : <https://apl.loda.gov.ua/portal/apps/sites/#/site>.
2. Атлас АТУ України. Новий районний поділ і територіальні громади / Остапенко П., Бончковський О., Перхалюк Р., Остапенко С. [Міністерство розвитку громад та територій України; ОБСЄ]. Київ, 2020. 55 с.
3. Барановський М. О. Спроможність територіальних громад України: підходи до оцінки, регіональні відмінності, типізація. Науковий вісник Чернівецького університету : Географія. Вип. 845. 2023. С. 77–86. <https://doi.org/10.31861/geo.2023.845.77-87>.
4. Бюджети територіальних громад України. Open Budget: Державний веб-портал бюджету. URL : <https://public.tableau.com/app/profile/ulead/viz/16360623127390/sheet0>.
5. Влах М., Борсук Ю. Електронні бази даних географічних досліджень сфери соціальних послуг в Україні. Десяті Сумські наукові географічні читання: збірник матеріалів Всеукр. наук. конф. (Суми, 17-18 жовтня 2025 р.) / СумДПУ імені А. С. Макаренка, Сумський відділ УГТ; [упоряд. Корнус А. О.]. Суми, 2025. С. 39–44.
6. Влах М. Вербальна мова суспільної географії: становлення і розвиток : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 488 с.
7. Влах М., Гудзеляк І. Теоретико-методологічні і прикладні підстави запровадження освітньо-професійної програми “Інтегрований розвиток громад і територій” за спеціальністю “Географія та регіональні студії”. Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2025. № 58. С. 74–88. <http://dx.doi.org/10.30970/vgg.2025.58.13792>.
8. Демографія населених пунктів України. Демографія, економіка, електоральна географія України. URL : <https://datatowel.in.ua/population/>.
9. Кузишин А. Геопросторова диференціація елементів соціальної сфери областей Карпатсько-Подільського регіону. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. 2018. Вип. 44(1). С. 64–71.
10. Кузишин А. В., Поплавська І. В., Горошко А. А., Кварцяний С. М. Доступність послуг соціального спрямування в контексті адміністративної реформи: кейс Тернопільської області. Природнична освіта та наука. 2025. Вип. 3. С. 134–141. <https://doi.org/10.32782/NSER/2025-3.18>.
11. Кузишин А., Кварцяний С. Ризики функціонування соціальної сфери областей Подільського регіону на сучасному етапі. Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції / за ред. Ю. М. Барського та В. Й. Лажніка, м. Луцьк, 12–14 квітня 2024 р. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2024. С. 12–15.
12. Мальська М. П. Просторові системи послуг (теорія, методологія, практика): монографія. Київ : Знання, 2009. 363 с.
13. Місцевий портал відкритих даних Львівщини. URL : <https://data.loda.gov.ua/>.
14. Портал місцевої статистики Львівщини. URL : <https://stat.loda.gov.ua/about/>.
15. Hudzelyak, I. (2023). Demographic disproportions of the new administrative-territorial system of the Lviv Oblast. Journal of Geology, Geography and Geoecology. 32(4), 753–764. <https://doi.org/10.15421/112366> Web of Science.
16. Vlach, M., Vanda, I., and Kotyk, L. (2022) On the financial capacities of administrative districts of Lviv Oblast. Journal of Geology, Geography and Geoecology. 4, 761–772. <https://doi.org/10.15421/112271> Web of Science.

References:

1. Analytychnyi portal Lvivshchyny. [Analytical portal of Lviv Oblast]. URL : <https://apl.loda.gov.ua/portal/apps/sites/#/site> (in Ukrainian).
2. Atlas ATU Ukrainy. Novyi raionnyi podil i terytorialni hromady. [Atlas of Administrative-Territorial Units of Ukraine. New District Division and Territorial Communities]. Kyiv. 55 (in Ukrainian).
3. Baranovskyy, M., 2023. Spromozhnist terytorialnykh hromad Ukrainy: pidkhydy do otsinky, rehionalni vidminnosti, typizatsiia. [Capacity of territorial communities of Ukraine: approaches to assessment, regional differences, typification]. Scientific Bulletin of Chernivtsi University: Geography. 845, 77–86. <https://doi.org/10.31861/geo.2023.845.77-87> (in Ukrainian).
4. Biudzhety terytorialnykh hromad Ukrainy. [Budgets of territorial hromadas of Ukraine]. Open Budget: State budget web portal. URL : <https://public.tableau.com/app/profile/ulead/viz/16360623127390/sheet0> (in Ukrainian).
5. Vlach, M., Borsuk, Y., 2025. Elektroni bazy danykh heohrafichnykh doslidzhen sfery sotsialnykh posluh v Ukraini. [Electronic databases of geographical research in the field of social services in Ukraine]. Tenth Sumy Scientific Geography Readings: Collection of Materials from the All-Ukrainian Scientific Conference (Sumy, 17-18 October 2025). Sumy. 39–44 (in Ukrainian).
6. Vlach, M., 2022. Verbal Language of Social Geography: Formation and Development : Monograph. [Verbalna mova suspilnoi heohrafii: stanovlennia i rozvytok : monohrafiia]. Lviv. 488 (in Ukrainian).
7. Vlach, M., Hudzelyak, I., 2025. Teoretyko-metodolohichni i prykladni pidstavy zaprovadzhennia osvitno-profesiinoi prohramy "Intehrovanyi rozvytok hromad i terytorii" za spetsialnistiu "Heohrafiia ta rehionalni studii". [Theoretical, methodological and applied foundations for the introduction of the educational and professional programme "Integrated Development of Communities and Territories" in the specialty "Geography and Regional Studies"]. Bulletin of Lviv University. Geography series. 58, 74–88. <http://dx.doi.org/10.30970/vgg.2025.58.13792> (in Ukrainian).
8. Demohrafiia naselenykh punktiv Ukrainy. [Demographics of settlements in Ukraine]. Demographics, economics, electoral geography of Ukraine. URL : <https://datatowel.in.ua/population/> (in Ukrainian).
9. Kuzyshyn, A., 2018. Heoprostorova dyferentsiatsiia elementiv sotsialnoi sfery oblasti Karpatsko-Podilskoho rehionu. [Geospatial differentiation of elements of the social sphere of the regions of the Carpathian-Podilskyi region]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: heohrafiia. 44(1), 64–71 (in Ukrainian).
10. Kuzyshyn, A. V., Poplavska, I. V., Horoshko, A. A., Kvartsiany, S. M., 2025. Dostupnist posluh sotsialnoho spriamuvannia v konteksti administratyvnoi reformy: keis Ternopilskoi oblasti. [Accessibility of social services in the context of administrative reform: the case of Ternopil region]. Pryrodnycha osvita ta nauka. 3, 134–141. <https://doi.org/10.32782/NSER/2025-3.18> (in Ukrainian).
11. Kuzyshyn, A., Kvartsiany, S., 2024. Ryzky funktsionuvannia sotsialnoi sfery oblasti Podilskoho rehionu na suchasnomu etapi. [Risks of the functioning of the social sphere of the Podolsk region at the current stage]. Suspilno-heohrafichni chynnyky rozvytku rehioniv : materialy VIII Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konferentsii / za red. Yu. M. Barskoho ta V. Y. Lazhnika, m. Lutsk, 12–14 kvitnia 2024 r. 12–15. (in Ukrainian)
12. Malska, M. P., 2009. Prostorovi systemy posluh (teoriia, metodolohiia, praktyka): monohrafiia. [Spatial Service Systems (Theory, Methodology, Practice): Monograph]. Kyiv. 363 (in Ukrainian).
13. Mistsevyi portal vidkrytykh danykh Lvivshchyny. [Local open data portal of Lviv Oblast]. URL : <https://data.loda.gov.ua/> (in Ukrainian).
14. Portal mistsevoi statystyky Lvivshchyny. [Local statistics portal for Lviv Oblast]. URL : <https://stat.loda.gov.ua/about/> (in Ukrainian).
15. Hudzelyak, I., 2023. Demographic disproportions of the new administrative-territorial system of the Lviv Oblast. [Demographic imbalances in the new administrative-territorial system of Lviv Oblast]. Journal of Geology, Geography and Geoecology. 32(4), 753–764. <https://doi.org/10.15421/112366> Web of Science (in English).
16. Vlach, M., Vanda, I., Kotyk, L., 2022. On the financial capacities of administrative districts of Lviv Oblast. [On the financial capabilities of administrative districts of Lviv Oblast]. Journal of Geology, Geography and Geoecology. 4. 761–772. <https://doi.org/10.15421/112271> Web of Science (in English).

Надійшла до редакції 11.03.2026 р.

Прийнята до друку 18.04.2026 р.

Опублікована 26.05.2026 р.

